

³ Саракун І. Б. Межі здійснення корпоративних прав // *Методологія приватного права: Збірник наукових праць: За матеріалами наук.-практ. конф. (30 травня 2003 р.)*. – 2003. – 480 с.

⁴ Вітка Ю. Гарантії реалізації прав акціонерів за законодавством України та ЄС: порівняльний аспект // *Юридична газета*. № 11 (47). – 16 червня 2005 р.

⁵ Про акціонерне товариство: Закон України від 17.09.2008 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2008 р. – № 50. – С. 2432.

⁶ Добровольський В. І. *Анализ и комментарий корпоративного законодательства и судебной практики*. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 464 с.

⁷ Добровольська В. В. *Правове забезпечення державного регулювання економіки: монограф.* / В. Добровольська. – Одеса: Фенікс, 2010. – 258 с.

⁸ Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 40.

⁹ Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. – № 49. – С. 682.

¹⁰ Про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів СП ЗАТ «Укрсибтрансавіа»: Постанова Вищого господарського суду України від 23 січня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/388043>

¹¹ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 18. – С. 144.

¹² Кравчук В. М. *Корпоративне право: Науково-практичний коментар законодавства та судової практики* / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2008. – 720 с.

¹³ Там само. – С. 230.

Резюме

Стаття присвячена дослідженню юридичних гарантій у системі корпоративних правовідносин та виявленню проблем, пов'язаних із недосконалістю чинного законодавства щодо забезпечення здійснення фізичними особами набутих корпоративних прав.

Ключові слова: юридичні гарантії, господарські товариства, корпоративні права, здійснення корпоративних прав, корпоративне законодавство, акціонери, учасники.

Резюме

Статья посвящена исследованию юридических гарантий в системе корпоративных правоотношений и выявлению проблем, связанных с несовершенством действующего законодательства относительно обеспечения осуществления физическими лицами приобретенных корпоративных прав.

Ключевые слова: юридические гарантии, хозяйственные общества, корпоративные права, осуществления корпоративных прав, корпоративное законодательство, акционеры, участники.

Summary

The article is devoted research of legal guarantees in the system of corporate legal relationships and exposure problems related to imperfection of current legislation in relation to providing of realization physical the persons of the purchased corporate rights.

Key words: legal guarantees, enterprises, corporate rights, realizations of corporate rights, corporate legislation, shareholders, participants.

Отримано 19.06.2012

Т. М. КУЧЕР

Тетяна Миколаївна Кучер, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Завданнями цивільного судочинства відповідно до ст. 1 ЦПК України визначено справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Останнє завдання в свою чергу може бути розв'язане в разі ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення. Врешті-решт, як би грамотно з позиції закону не вмотивував суд свій вирішальний акт, але в будь-якому разі він буде не правосудним і, звісно, підлягатиме скасуванню, якщо не буде ґрунтуватись на доказах, що були досліджені в судовому засіданні. Безпосередньо в доктрині цивільного процесу відомі

вчені віддають належне місце процесу доказування, тим не менше завдяки своїй взаємопов'язаності з іншими суміжними інститутами наукові дискусії з приводу квінтесенції такого процесу й досі є актуальними та важливими. У теорії цивільного процесу доказування завжди пов'язується з іншими суміжними інститутами. Саме тому сукупне їх дослідження надасть змогу більш глибоко пізнати основу процесу доказування. Так, деякі вчені виокремлюють з нього судові пізнання, яке розглядається виключно як діяльність суду. В свою чергу, доказуванням є діяльність осіб, які беруть участь у справі¹. Ю. К. Орлов розглядає доказування як пізнавальну діяльність, яка здійснюється з метою встановлення обставин, що мають значення для справи². М. С. Шакарян вказує, що такою є діяльність, спрямована на встановлення обставин справи за допомогою судових доказів³, а Є. В. Васьковський, розкриваючи його зміст в процесуальному значенні, визначає, що доказуванням є встановлення правильності тверджень сторін перед компетентним судом у передбаченій законом формі⁴. Інші розглядають його як комплексне поняття, що включає в себе процесуальну та логічну діяльність суду й осіб, які беруть участь у справі, щодо встановлення наявності або відсутності дійсних обставин справи⁵ або як пізнавальну і розумову діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінка доказів⁶. В останньому визначенні найбільш широко відображено основні компоненти цивільного процесу – суб'єкти, процесуальна процедура, завдання судочинства, види діяльності учасників процесу. Не вдаючись на даному етапі нашого дослідження до аналізу кожного з наведених термінів зауважимо, що спільним елементом у всіх трактуваннях цього поняття є дія або діяльність як рушійний інструмент процесу доказування (його фундамент). Отже, перейдемо до розгляду інших його складових.

Звісно, первинним базисом для формування різних точок зору у науковій доктрині з приводу будь-якого правового явища є норми права.

Доказування в цивільному судочинстві регламентується цілим комплексом окремих частин, пунктів, статей чи навіть розділу Цивільного процесуального кодексу України, де прямо чи побічно закріплено основні правила та компоненти такого процесу. Так, ч. 2 ст. 10 ЦПК України гарантує абсолютну рівність прав сторін та осіб, які беруть участь у справі щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості, а ч. 3 в свою чергу покладає відповідне зобов'язання на сторін щодо доведення всіх обставин, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень. Навіть з наведених положень можна з впевненістю підтвердити справедливості позиції С. Я. Фурси щодо розмежування понять доказування та доведення між собою. Додатково слід навести інші норми ЦПК України, де містяться чіткі посилання на термін доведення та похідні елементи: ч. 1 ст. 27 ЦПК, ч. 1 ст. 60 ЦПК, п. 4 ч. 6 ст. 130 ЦПК, ч. 2 ст. 131 ЦПК, ст. 178 ЦПК, п. 2 ч. 1 ст. 309 ЦПК, п. 2 ч. 1 ст. 311 ЦПК, ч. 1 ст. 335 ЦПК, ч. 2 ст. 390 ЦПК України, ч. 2 ст. 408 ЦПК тощо. При цьому під доказуванням розуміється регламентована в певний порядок процесуальна діяльність зі збирання, витребування (для адвокатів та прокурорів) і надання суду доказів суб'єктами, що за цивільним процесуальним законодавством вправі надавати докази в конкретній справі на різних стадіях її розгляду, доведення ж складається із процесу доказування та розумової і процесуальної діяльності, спрямованої на формування у судді переконання в достовірності юридичних обставин справи, і на цій підставі обґрунтованості вимог сторони⁷. Але наукові дискусії в цьому ракурсі не обмежуються лише змістовним навантаженням інституту доказування. Виходячи із закріпленого у ч. 3 ст. 10 ЦПК обов'язку з доказування деякими вченими він розглядається як тягар доказування, яким вважається необхідність для певної сторони встановити обставини, нез'ясованість яких може спричинити невігідні для неї наслідки⁸. Інші в цілому заперечують існування тягара доказування в аспекті специфічного процесуального обов'язку, який корелює з певним процесуальним правом, оскільки нездійснення обов'язку тягне за собою не юридичну відповідальність, а специфічні наслідки, поряд з чим виділяють можливість його поділу на три складові: 1) тягар доказування в цілому, що відбиває структуру і зміст змагальності цивільного судочинства; 2) тягар подання доказів; 3) тягар переконання суду щодо юридико-фактичної складової справи як підстави застосування матеріального закону і правильного її вирішення⁹. В узагальненому сприйнятті можна погодитися з певними компонентами наведеної думки, хоча і за умови врахування певних винятків. Спершу слід зауважити, що дійсно невиконання обов'язків з доказування та доведення не покладає на сторону жодної відповідальності, окрім несприятливих для неї наслідків, а тому вказана концепція має право на існування в аспекті розгляду її лише з позиції намірів осіб, що беруть участь у справі. Проте щодо її компонентів виникають певні застереження, особливо щодо останнього. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 215 ЦПК України саме суд під час ухвалення рішення повинен визначитися щодо норм матеріального закону, на підставі якого вирішено справу, та процесуального закону, яким суд керувався, і відобразити це у мотивувальній частині судового рішення.

Що ж стосується осіб, які беруть участь у справі, то від них дій із визначення правових положень, що врегульовують виниклі між ними правовідносини, законом не вимагається, хоча на практиці, коли інтереси таких осіб представляють компетентні особи, для полегшення роботи суду такі норми обов'язково наводяться. Правильне ж вирішення справи залежить не тільки від дій сторін, а й від компетентності суду, який би зміг правильно оцінити докази в контексті існування тих чи інших обставин та кваліфіковано їх визначити згідно з юридичними нормами. Використовуваний термін «юридико-фактична складова справи», у першу чергу, має відображати загальну картину всіх наявних у ній юридичних субстанцій. Це і вимоги, і заперечення

чення, доводи, міркування, засоби доказування, заяви суб'єктного складу конкретної справи. Таке повне враження може скластися лише після виходу суду у нарадчу кімнату. Крім того, юридичними фактами вважаються лише конкретні життєві ситуації, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин¹⁰. На період формування позиції сторони і розгляду справи по суті неможливо ще говорити про якісь факти, оскільки такими вони стануть лише після набрання законної сили судовим рішенням. У світлі цього положення наведемо зміст норми ст. 61 ЦПК України, коли обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, чи вироку у кримінальній справі, що набрав законної сили, або постанови суду у справі про адміністративне правопорушення не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Тому в процесі розгляду судової справи застосування терміна «факти» крім ст. 61 ЦПК України є досить умовним.

Додатковим аргументом на підтвердження нашої позиції щодо особистісного суб'єктивізму обов'язку є закріплені положення ч. 4 ст. 10 ЦПК України, де на суд покладається зобов'язання сприяти лише здійсненню прав осіб, але аж ніяк не виконанню покладених обов'язків.

Суб'єктивні ж обов'язки з доказування деталізовано у ст. 60 ЦПК України, за якою на сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, покладаються зобов'язання щодо доведення тих обставин, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень; обмежено коло таких обставин лише тими, що мають значення для ухвалення рішення у справі і щодо яких у суб'єктів доказування виникає спір.

Хоча процес аналізу зібраних даних і називається дослідження доказів, фактично процедура дослідження доказів зводиться до вивчення засобів доказування. При цьому показання свідків, як засіб доказування, визначається однаково як для сторонніх осіб, так і для осіб, які беруть участь у справі, але були допитані в якості свідків. Разом із тим безпосередньою метою такого дослідження засобів доказування буде відшукування даних, що можуть підтвердити чи спростувати вимоги сторін та третіх осіб. Такий цілісний механізм дає змогу одночасно розв'язувати декілька завдань, насамперед виявляти дотримання правил належності доказів та допустимості засобів доказування, можливість застосування автоматичних підстав для відмови у позові (застосування позовної давності судом відповідно до ст. 267 ЦК України здійснюється судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до ухвалення рішення), а також попередньо представити, які обставини підтверджені, а які не знайшли такого завдяки зібраним засобам доказування.

ЦПК України при визначенні мотивів звернення до суду чи, навпаки, спростування їх застосовує вираз «обставини, на які особи посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень». Насамперед у даному трактуванні враховано основні принципи цивільного процесу – змагальності й диспозитивності, оскільки мають на увазі побудову власної концепції основними суб'єктами цивільного судочинства. Крім того, воно встановлює вузловий предмет процесуальних звернень сторін. Отже, із змісту ст. 10 ЦПК України в контексті повноважень осіб, які беруть участь у справі, можна виділити сукупність таких дій, як подання, дослідження та доведення доказів.

Однією з важливих ланок для визначення змісту доказування є встановлення його суб'єктного складу. У юридичній доктрині найбільш проблематичним та обговорюваним питанням є віднесення суду до таких суб'єктів. Зокрема, у більшості вчених наведена теза отримує схвальний відгук. Це обґрунтовується різними мотивами, а саме: реалізацією діяльності щодо доказування в межах цивільних процесуальних правовідносин¹¹; положенням щодо здійснення оцінки наданих доказів саме судом¹²; мотивуванням судового рішення щодо встановлення тих чи інших фактів¹³, необхідністю суддівського керівництва таким процесом при збереженні та посиленні владно-організаційних функцій суду в цивільному процесі¹⁴. Інші ж вчені обґрунтовують думку щодо неможливості прийняття суду в якості суб'єкта доказування в існуючій українській моделі цивільного судочинства, оскільки останнє засноване на розподіленні функцій суду, сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, та принципі змагальності, який, зокрема, характеризується тим, що сторони мають доказувати наявність тих чи інших обставин цивільної справи, тобто подавати докази, досліджувати їх і доводити перед судом¹⁵. Активна роль суду також виявляється не в процесі доказування, а є процесуальною діяльністю суду, спрямованою на керівництво ходом судового засідання, забезпечення додержання послідовності й порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками цивільного процесу їх процесуальних прав та виконання обов'язків та спрямування судового розгляду на забезпечення необхідних умов для всебічного й повного дослідження обставин справи, зберігаючи при цьому об'єктивність і неупередженість¹⁶. Звісно, нині не можна говорити про активну позицію суду в процесі здійснення доказування, адже такі дії за загальним правилом він вчиняє лише за наявності відповідних звернень осіб, які беруть участь у справі.

Так, ст. 133 ЦПК України, що передбачає основні засади інституту забезпечення доказів, встановлює певні вимоги щодо можливості його застосування. По-перше, надання відповідного клопотання від осіб, які беруть участь у справі, по-друге; неможливість самостійного їх подання до суду вказаними суб'єктами, по-третє, сплата судового збору за виконання такої роботи судом (оплата судових послуг). Звісно, не треба забувати і про виняткові випадки, коли в силу імперативних вказівок окремих статей нормативно-правових документів суд за власною ініціативою повинен залучити такі докази. Наприклад, ч. 11 ст. 180 ЦПК України з приводу повторного допиту свідка, ч. 2 ст. 235 ЦПК України щодо розгляду справ окремого провадження, ст. 239 ЦПК України, коли в разі достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи суд призначає судово-психіатричну експертизу для встановлення її психічного стану.

Підсумовуючи розглянуті положення, можна виділити корелюючі з процесом доказування компоненти, а саме: обставини, суб'єкти, докази, доведення, мета участі у справі. З урахуванням названих елементів доказування слід вважати – сукупність процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі, що кореспондуються з їх процесуальними обов'язками щодо збирання, витребування та подання засобів доказування, які містять в собі докази обставин, на які такі особи посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень для забезпечення в подальшому на їх основі належного процесу доведення з метою досягнення сприятливого для них результату розгляду справи.

¹ Ванеева Л. А. Судебное познание в советском гражданском процессе / Л. А. Ванеева. – Владивосток, 1972. – С. 37–43; Афанасьев С. Ф. Специфика судебного познания в гражданском процессе / С. Ф. Афанасьев // Вест. Саратов. гос. академии права. – 1996. – № 1. – С. 122.

² Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. – М.: Юристъ, 2009. – 175 с. – С. 7–8.

³ Гражданский процесс. / За ред. М. С. Шакарян. – М.: Юридическая литература, 1993. – 559 с. – С. 176.

⁴ Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса. Изд. 2-е. – М., 1917.

⁵ Семенов В. М. // Гражданское судопроизводство. – Свердловск, 1974. – С. 166–167.

⁶ Штефан М. Й. Цивільний процес / М. Й. Штефан. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 268.

⁷ Фурса С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі : наук. практ. посіб. (Серія: Процесуальні науки) / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. – К.: Вид-во Фурса С. Я., КНТ, 2005. – С. 21.

⁸ Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васильковский; МГУ им. М. В. Ломоносова, юрид. фак., каф. гражд. процесса; Куб. гос. ун-т, юрид. фак., каф. гражд. процесса и трудового права. – Краснодар, 2003. – С. 295.

⁹ Комаров В. В., Радченко П. І. // Курс цивільного процесу: підручник // В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 479.

¹⁰ Хропанюк В. Н. Теория государства и права. – М., 1993. – С. 232.

¹¹ Молчанов В. В. Собираение доказательств в гражданском процессе. – М., 1991. – С. 46.

¹² Решетникова И. В. Курс доказательственного права в российском гражданском судопроизводстве.

¹³ Юдельсон К. С. Субъекты доказывания в советском гражданском процессе [Текст] / К. С. Юдельсон // Учен. зап. Сverdlov. юрид. ин-та. Т. II. – Свердловск. – С. 119–120.

¹⁴ Шишкин С. А. Состязательность в судебном механизме защиты гражданских прав. Автореф.канд.дисс. – М., 1996. – С. 8–9.

¹⁵ Комаров В. В., Радченко П. І. // Курс цивільного процесу: підручник // В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 476–477.

¹⁶ Фурса С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі [Текст] : наук. практ. посіб. (Серія: Процесуальні науки) / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. – К.: Вид-во Фурса С. Я., КНТ, 2005. – С. 134.

Резюме

Статтю присвячено розгляду процедури доказування при розгляді цивільних справ через корелюючі з ним елементи, що невід'ємно пов'язані між собою, для досягнення найбільш сприятливого результату звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Завдяки комплексному підходу до аналізу даного правового інституту сформульовано власне визначення наведеної процедури.

Ключові слова: доказування, доказ, обставини, доведення, суб'єкти, мета.

Резюме

Статья посвящена рассмотрению процедуры доказывания при рассмотрении гражданских дел через смежные с ним элементы, которые неразрывно связаны между собой для достижения наиболее выгодного результата обращения в суд за защитой своих нарушенных, непризнанных или оспариваемых прав, свобод или интересов. Благодаря комплексному подходу при анализе данного правового института сформулировано собственное определение названной процедуры.

Ключевые слова: доказывание, доказательство, обстоятельства, доведение, субъекты, цель.

Summary

The article is devoted consideration of procedure of finishing telling at consideration of civil cases through correlating with him elements, which are inalienably between itself for achievement of the most favorable result of address to the court after defence of the unrecognized or contested rights freedoms or interests broken. Due to the complex going near the analysis of this legal institute own determination of the resulted procedure is formulated.

Key words: finishing telling, proof, circumstances, leading to, subjects, purpose.

Отримано 7.06.2012